

ШЕЛЕХ С.В.,

*магістрант спеціальності «Соціальне забезпечення»
Національного університету «Запорізька політехніка»;*

СЕРГА Т.О.,

*кандидат соціологічних наук, доцент,
доцент кафедри «Соціальної роботи»
Національного університету «Запорізька політехніка»
м. Запоріжжя, Україна*

МІСЦЕ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ СЛУЖБИ УСТАНОВ ВИКОНАННЯ ПОКАРАНЬ У СОЦІАЛЬНО-ВИХОВНІЙ РОБОТІ ІЗ ЗАСУДЖЕНИМИ

В установах виконання покарання (УВП) соціально-виховна робота є одним із основних засобів виправлення і ресоціалізації засуджених (ч. 3 ст. 6 КВК). Кримінально-виконавчий кодекс України 2004 р. вперше на рівні закону визначив її поняття як цілеспрямованої діяльності персоналу органів і установ виконання покарань та інших соціальних інституцій для досягнення поставленої мети.

Перш за все соціально-виховна робота спрямована на необхідність корекції соціальної поведінки засуджених під час перебування їх у місцях позбавлення волі, поваги до правил співжиття, на формування та закріплення у них сумлінного ставлення до праці, прагнення до заняття корисною діяльністю, підвищення культурного рівня, загальноосвітнього і професійного навчання, розвиток корисної ініціативи, дотримання вимог законів та інших прийнятих у суспільстві правил поведінки.

Стимулювання правислухняної поведінки засуджених здійснюється диференційовано за допомогою внутрішньої класифікації засуджених, враховуючи їх особистість, учинений злочин, психічний і психологічний стан, ступінь соціальної занедбаності. Виховна робота – це засіб духовного впливу на особистість засудженого, поновлення або прищеплювання навичок правильної орієнтації в системі моральних цінностей, загальноприйнятого соціально-нормативного життя в суспільстві.

УВП конкретні програми диференційованого виховного впливу на засуджених повинні враховувати виховні можливості інших засобів виправлення засуджених: режиму відбування покарання, праці,

загальноосвітнього і професійно-технічного навчання, заохочувальних заходів, залучення засуджених до самовиховання, самодіяльних організацій, досвід громадських, благодійних і релігійних організацій.

Варто особливо підкреслити, що участь засуджених у виховній роботі враховується як при визначенні ступеня їх виправлення, так і при застосуванні заходів заохочення, стягнення та різних пільг. Розпорядок дня колоній може передбачати виховні заходи, участь у яких для засуджених є обов'язковою, і з цією метою встановлюється щоденна виховна година, яка за рекомендаціями Державного департаменту України з питань виконання покарань (ДДУПВП) проводиться за певною тематикою в спеціально відведений день кожного тижня.

В УВП соціально-виховна робота зосереджена у відділеннях соціально-психологічної служби, її організація базується на розробках, методичних рекомендаціях фахівців-науковців, досвідчених спеціалістів ДДУПВП з психології, педагогіки, кримінально-виконавчого права. Начальники відділень соціально-психологічної служби, психологи, ведуть облік засуджених, які беруть участь у загальних і спеціальних (корекційних) програмах. На засіданнях методично-виховної ради колонії періодично розглядається стан і ефективність їх реалізації.

Індивідуальна програма соціально-психологічної роботи складається на кожного засудженого, який відбуває покарання у виді позбавлення волі. Вона має декілька розділів, де передбачені соціально-демографічна і кримінально-правова характеристика засудженого, відомості про окремі нахили, здібності, фізичні особливості, наміри і плани на період відбування покарання та наслідки їх реалізації. Окремі розділи передбачають оцінку прогресу виправлення засудженого, наслідки індивідуального спостереження за ним і зміст проведених бесід, психологічну характеристику та рекомендації психолога колонії, облік заохочень і стягнень тощо.

Нині наказом ДДУПВП у виправних і виховних колоніях реалізуються програми: «Духовне відродження», «Творчість», «Освіта», «Професія», «Фізкультура і спорт», «Подолання алкогольної та наркотичної залежності», «Підготовка до звільнення». Програми сприяють формуванню у засуджених свідомого ставлення до цілей свого виправлення, розуміння перспективи дострокового звільнення від відбування покарання від своєї особистої поведінки, здорового способу життя, моральності, корисної зайнятості, розвитку здібностей, ініціативи, особистого потенціалу, загального та фахового навчання, професійних навичок, що допоможуть в їх соціальній адаптації після звільнення і в подальшому житті.

З метою впровадження нових форм і методів у виховну роботу з засудженими до позбавлення волі, вивчення їх на основі індивідуальних програм психолого-педагогічного впливу, в системі УВП діє соціально-психологічна служба. Це спеціальна структура, функціонування якої забезпечується психологами, які виконують завдання психологічного вивчення засуджених, надання їм допомоги під час відбування покарання і в подальшому процесі соціальної адаптації після звільнення з місць позбавлення волі.

Основні напрями діяльності цієї служби, її завдання і функції (психодіагностична, прогностична, корекційна, виховна, консультативна, профілактична, просвітницька, дослідницька) передбачають:

1) надання психологічної допомоги засудженим, вивчення і узагальнення їх особистих та групових характеристик, спрямованих на визначення індивідуально-психологічних особливостей поведінки, виявлення серед засуджених груп «ризик» (тобто тих, хто має психічні відхилення, схильних до проявів зовнішньої або внутрішньої агресії у вигляді самогубства або членушкодження, створення конфліктних ситуацій, нападу на персонал установи та ін.) осіб, які потребують профілактичного обліку;

2) оцінку перспектив розвитку особи, прогнозування можливої індивідуальної і групової поведінки засуджених з урахуванням особистісних, характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки;

3) цілеспрямоване досягнення позитивних змін психічного стану, особливостей поведінки і особистості засуджених;

4) розробку індивідуальних та групових програм виховання засуджених;

5) виявлення, усунення та запобігання особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають у процесі відбування покарання, формування позитивного морально-психологічного клімату серед засуджених, надання індивідуальної психологічної допомоги засудженим, а також (у разі необхідності) персоналу установи;

6) підвищення психологічної компетентності персоналу установи, надання йому рекомендацій і кваліфікованої методичної допомоги щодо роботи з групами та окремими засудженими, навчання формам і методам, прийомам психолого-педагогічної корекції;

7) поширення психологічних знань серед персоналу та засуджених, підвищення рівня їх психологічної культури;

8) сприяння в проведенні наукових досліджень та впровадження їх результатів у практичну діяльність.

Якщо конкретизувати діяльність психолога як фахівця цієї служби, то він виконує наступні завдання:

1. Надання психологічної допомоги засудженим та особам, взятим під варту.

2. Розробка та реалізація спільно з персоналом установи індивідуальних і групових програм психокорекційного і педагогічного впливу на засуджених з урахуванням їх індивідуальних особливостей та ступеня соціально-педагогічної занедбаності.

3. Підвищення психологічної майстерності персоналу установи: надання кваліфікованої методичної допомоги, навчання формам та методам психологічного вивчення особистості і середовища засуджених та осіб, взятих під варту, а також прийомам психолого-педагогічної корекції.

4. Узагальнення та впровадження в практику роботи установи сучасних методів психолого-педагогічного впливу на засуджених та осіб, взятих під варту.

5. Участь у проведенні оцінки ризиків вчинення повторного кримінального правопорушення для визначення цілей і заходів проведення з засудженими соціально-виховної роботи.

Та наступні функції:

1. Дослідницька функція спрямована на сприяння у проведенні наукових досліджень у галузі психології і педагогіки та впровадженні їх результатів у практичну діяльність.

2. Консультативна функція полягає в наданні рекомендацій персоналу установи щодо роботи з групами та окремими особами, попередженні негативних явищ і формуванні позитивного соціально-психологічного клімату у середовищі засуджених та осіб, взятих під варту.

3. Корекційна функція полягає в цілеспрямованому досягненні позитивних змін психічних станів, особливостей поведінки та особистості засуджених і осіб, взятих під варту.

4. Профілактична функція спрямована на виявлення, усунення та попередження особистісних і групових негативних психологічних явищ, які виникають внаслідок перебування особи в ізоляції від суспільства, надання психологічної допомоги засудженим та особам, взятим під варту, а також у разі необхідності безпосередньо персоналу установи.

5. Прогностична функція полягає в оцінці перспектив розвитку особи, прогнозуванні можливої індивідуальної і групової поведінки засуджених та осіб, взятих під варту, на основі виявлених особистісних, характерологічних якостей та наявної соціально-психологічної обстановки.

6. Просвітницька функція спрямована на поширення психологічних знань серед персоналу установи, засуджених та осіб, взятих під варту, підвищення рівня їх психологічної культури.

7. Психодіагностична функція полягає у вивченні й узагальненні особистісних та групових характеристик засуджених та осіб, взятих під варту, спрямованих на визначення індивідуально-психологічних особливостей їх поведінки, встановленні наявності у них тих чи інших психологічних якостей, виявленні серед засуджених та осіб, взятих під варту, таких, що потребують підвищеного контролю з боку персоналу установи.

Загалом, виховний процес із засудженими містить три основні складові:

1) виховна робота – вплив на духовний і фізичний розвиток засуджених, корекція їхньої поведінки з метою досягнення позитивних змін особистості;

2) соціальна робота – надання засудженим допомоги у розв’язанні соціальних проблем, сприяння поновленню і розвитку соціально-корисних зв’язків та реінтеграція їх у суспільство;

3) психологічна робота – надання засудженим психологічної допомоги, зниження психотравмуючого впливу умов позбавлення волі на особистість.

Реалії сучасного життя в УВП потребують суттєвого збільшення штату психологів-спеціалістів з урахуванням того, що, за даними ДДУПВП, приблизно 90 % засуджених, які направляються до виправних колоній, перебувають у стресових станах, з них 60 % у стані депресії та 30 % у стані агресії. Саме за цих обставин ми вважаємо, що кожне відділення соціально-психологічної служби УВП, особливо виховних колоній, повинно мати свого психолога. До того ж нагальною необхідністю стає психологічний супровід осіб, засуджених до довічного позбавлення волі, жінок, неповнолітніх, інвалідів. Професійного втручання і допомоги психологів у подоланні негативних наслідків службової діяльності потребують і самі працівники УВП, враховуючи їх специфічні психічні навантаження, обумовлені оточуючим середовищем, екстремальними ситуаціями, специфікою умов служби.